

ARAŞTIRMA MAKALESİ

Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
The Journal of International Social Sciences

Cilt: 28, Sayı: 2, Sayfa: 315-331, TEMMUZ – 2018

Makale Gönderme Tarihi: 02.05.2018 **Kabul Tarihi:** 14.07.2018

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDA HÜKÜMET-BASIN İLİŞKİLERİ VE GAZETECİ MEBUSLAR

Government-Press Relations and Journalist Deputies in Second World War

Ahmet ÇELİK¹

ÖZ

Dünyanın süper güçlerinin birbiriyle savaştığı ve Türkiye'nin arada kaldığı İkinci Dünya Savaşı'nda, İsmet İnönü'nün başını çektiği kadro, değişken bir dış politika izlemek zorunda kalmıştır. Almanya'nın ve Müttefiklerin Türkiye'yi savaşa sokma baskıları bertaraf edilmiş, Sovyet Rusya'nın Boğazlarla ilgili isteklerine karşı durulmaya da çalışılmıştır.

Bu tehlikeli süreçte, İnönü ve iktidara gelen hükümetler tüm kontrolü elinde tutmaya çalışırken, kamuoyunu yönlendirme yeteneği olan basın da bu uygulamaların muhatabı olmuştur. Çıkarılan yasalar ile basın kontrol altında tutulmaya çalışılmış, muhalefet eden basın organları kapatılmıştır. Bu süreçte basını kontrol etme yöntemlerinden biri de *gazeteci mebuslar* olmuştur.

Mebus seçilen gazeteciler, Hükümetin çıkardığı yasa ile aynı zamanda gazetecilik mesleğini de icra edebilmişlerdir. Bu mebuslar, hükümetin politikalarını onaylayan yazı ve haberlerle halkı yönlendirmeye çalışırken, aynı zamanda savaşın gidişatına göre hükümetin dış politikalarına da destek vermişlerdir.

Çalışmamızda; İkinci Dünya Savaşı sürecindeki Türkiye'nin değişken politikalarına karşı basının tavrı ve hükümet-basın ilişkisi incelenirken, gazeteci mebuslar ile bunların değişen şartlara ve hükümet politikalarına göre aldıkları vaziyet değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: İkinci Dünya Savaşı, Basın, Türk Dış Politikası, Gazeteci Mebuslar

ABSTRACT

In the Second World War, world's süper power fight each other, Turkey remained outside by foolowing a volatile policy in presidency of İsmet İnönü. Germany and Allies' pressures on Turkey for enter war is blocked and Soviet Russia's attempts to counter the demands of the Straits.

In this dangerous process, while İnönü and the his team were trying to keep all control, the press, which has the ability to direct the public, was also involved in these applications. With the enacted laws, the press was tried to be kept under control and the opposing press were closed. One of the methods of controlling the press in this process was the journalist deputies.

Deputy journalists were also involved in the journalism profession with a law that the Government proclaimed. These deputies were trying to direct the people with articles and news confirming the policies of the government and they have also supported the government's foreign policies according to the course of the war.

In our study; in the process of Second World War, attitudes of the press towards Turkey's variable foreign policies and government-press relations were examined and attitudes of deputies-journalists towards governments policies were evaluated.

Key Words: Second World War, Press, Turkish Foreign Policy, Deputies-Journalists

1. Giriş

Basın; geniş kitleleri etkileyebilme gücü olan önemli bir kitle iletişim aracıdır. Haberleri kısa sürede geniş kitlelere ulaştırabilme ve toplumsal algıların oluşmasındaki etkinliği, onu önemli ve

¹ Arş. Gör., Fırat Üniversitesi, İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Tarih Bölümü, ELAZIĞ ahmetcelik2@firat.edu.tr

zaman zaman tehlikeli kılmaktadır. Ülke yönetiminde söz sahibi olanların uyguladıkları siyasi, sosyal ve ekonomik politikaların eleştirilmesini istememeleri ve basını yönlendirebilme yetisi sebebiyle, hükümet-basın ilişkileri genelde çatışmaya sebep olmuştur. Basının, hükümetleri eleştirmesi ve hatalarını halka yazılı ve görsel olarak teşhir etmesi sonucu ortaya çıkan olumsuz tavır, hükümetler için istenmeyen bir durumdur. Bu yüzden karşılarında muhalif bir basına yeteri kadar tahammülleri yoktur. Basın, kontrol edilmesi ve hatta yandaş hale getirilmesi gereken önemli bir unsurdur.

Basını kontrol etmenin birkaç yolu vardır; hükümetler ellerinde bulundurdukları yasal gücü kullanarak, muhalif olanları ya sustururlar ya da kendi taraflarına çekerler. Fakat basın söz konusu gücünü kullanarak sempati kazanmak ta bir seçenektir. Bu defa kendinden olan basın organları devreye girer. Burada kullanılan önemli bir yöntem de *gazeteci mebuslar* olmuştur.

Basının yönlendirebilme özelliğinden dolayı, cumhuriyetin kuruluşundan itibaren hükümet-basın ilişkileri sorun olmuştur. Özellikle Milli Mücadele döneminde faaliyet gösteren muhalif basın organları, savaş sona erdikten sonra cezalandırılmışlardır. Milli Mücadele'ye karşı bir yayın kampanyası yürüten Refik Halit Karay, Refii Cevat Ulunay ve Mümtaz Faik gibi gazeteciler yurt dışına çıkarılmışlardı. Ankara'ya en ağır eleştirileri yönelten Peyam-ı Sabah başyazarı Ali Kemal ise İstanbul'un kurtuluşundan sonra tutuklanıp Ankara'ya gönderilirken İzmit'te linç edilmiştir².

1923'ten sonra Türkiye'deki iktidar-basın ilişkilerinde, devrimin kabul görmesi ve halka ulaştırılması noktasında basına yüklenen misyon sebebiyle, muhalif bir sesin olumsuz etkisi kaygısıyla, basın sürekli denetim altında tutulmak istenmiştir.

Halifeliğin kaldırılması sürecinde, Londra İslam Cemiyeti'nin Sekreteri Sait Muhammedi'nin, İçişleri Bakanı Fethi Bey'e gönderdiği mektup ve ardından Ağa Han'ın Başvekil İsmet Paşa'ya yazdığı mektubun, 5 Aralık 1923 tarihinde Tanin, İkdam ve Tevhid-i Efkâr gazetelerinde yayınlanması³ hükümet tarafından hoş karşılanmamış, söz konusu üç gazetenin sorumluları olarak Hüseyin Cahit Yalçın, Velit Ebuzyiya ve Ahmet Cevdet ve yazı işleri müdürleri İstiklâl Mahkemesinde yargılanmıştır.

Türk Devrimi sürecinde yapılanlara karşı muhalefet istemeyen, basını yanında olmasını isteyen Mustafa Kemal Paşa, 5 Ocak 1924'te gazetecileri İzmir'de toplantıya çağırmıştır. Toplantıda Atatürk, yeni rejimin siyasal yaşamının henüz bitmemiş olduğunu belirterek, basını temsilcilerinden Ankara'yla uyumlu davranışlar göstermesini istemiştir⁴.

1925 yılında, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının kurulması, iktidar-basın ilişkilerinde kırılmalara sebep olmuştur. Eski İttihatçıların bu parti etrafında toplanmaya başlaması ve İstanbul basınının bu partiyi destekleyen bir tavır takınması, Ankara'da büyük tepkilere yol açmıştı. Yeni rejim, devrimlerin gerçekleştirilmesi için Takrir-i Sükûn kanunuyla bir sıkıyönetim havası oluşturmuş ve bu hava içerisinde de gazeteciler tutuklanıp İstiklâl Mahkemelerinde yargılanmıştır. Takrir-i Sükûn Kanunu'nun 4 Mart 1925 tarihinde mecliste kabul edilmesinden sonra ilk olarak Tanin, Tevhid-i Efkâr, Sebil'ür Reşat, İstiklâl, Aydınlık, Resimli Ay ve Vatan'ın da içlerinde bulunduğu İstanbul ve Anadolu'nun değişik eğilimlerdeki muhalif gazete ve dergileri birer birer kapatılmıştır. Yazarları tutuklanmış, Ankara ve Elazığ İstiklâl Mahkemelerinde yargılanmışlardır⁵. Böylece 1930'a kadar basında bir suskunluk dönemi başlamıştır. 1930'lara gelindiğinde İktidarı elinde bulunduran CHP'nin basınla olan ilişkileri, Fethi Okyar'ın 1930'da Serbest Cumhuriyet Fırkasını kurmasıyla yeniden gerilmeye başlamıştır.

Bu tarihten sonra muhalefeti susturan rejim, liberal eğilimli ve muhalif seslere karşı cumhuriyet döneminin ilk Basın Kanununu 25 Temmuz 1931 tarihinde çıkartmıştır. Gelişen

² Ali Gevgili, "Türkiye Basını", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C. 1, İletişim Yay., İstanbul-1982, s. 214.

³ Mete Tunçay, *Türkiye Cumhuriyetinde Tek-Parti Yönetimi'nin Kurulması (1923-1931)*, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul-1999, s.78-80.

⁴ Hıfzı Topuz, *Türk Basın Tarihi*, Remzi Yay., İstanbul-2003, s. 145.

⁵ Tefvik Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1839-1950)*, İmge Yay., Ankara-2004, s. 151.

uluslararası olaylar sonucunda, 1938 yılında, 1931 tarihli Basın Kanunu'nda değişiklikler yapılarak hükümetin basını kontrol etme gücü artırılmıştır. Türkiye'de basının, cumhuriyete vereceği desteğe, siyasal iktidarlar tarafından *milli görev* anlayışıyla bakılmıştır. Bu yaklaşım hem Atatürk, hem de İsmet İnönü döneminde devam etmiştir. Genel yaklaşım itibariyle, bu günlere kadar da siyasal iktidarların aynı tavrı sürdürmeye çalıştıkları bir gerçektir. Demokrasi kültürünün eksikliği, toplumda birey bilincinin gelişmemesi, bencil yaklaşımlar ve benzeri pek çok neden böyle bir ortamı oluşturmaktadır.

Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren, ulusal çıkarlar hedef gösterilerek, basından bu çıkarlara hizmet etmesi beklenmiştir. Basınla iktidar arasındaki çatışmaların tümü, ulusal çıkarlar konusundaki farklı yaklaşımlardan doğmuş, siyasal iktidar basını icraatlarına engel olarak gördüğü zaman ise onu susturacak önlemleri almaktan geri kalmamıştır. Bu durum özellikle İkinci Dünya Savaşı sırasında daha da belirginleşmiş, çeşitli yasalar ve gazeteci mebuslar aracılığıyla basın kontrol altına alınmıştır.

2. İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Değişken Politikaları ve Basın

Avrupa'da, Birinci Dünya Savaşı'ndan kalan sorunların getirdiği çatışmalara bağlı olarak ülkeler arasındaki gerginlikler, Almanya'nın 1 Eylül 1939 tarihinde Polonya'ya saldırması ile savaşa dönüşmüş ve kısa sürede dünya savaşı halini almıştır. Türkiye için felaketin eşliğinden dönüş olarak tarif edebileceğimiz İkinci Dünya Savaşı'nda izlenen değişken politikalar sayesinde Türkiye, savaşın dışında kalmıştır.

İkinci Dünya Savaşı, Lozan Antlaşması ile dünyaya varlığını kabul ettiren Türkiye'nin, geleceğini tehlikeye atabilecek bir gelişmeydi. Türkiye'nin savaşa girmesi, cumhuriyetle elde edilen kazanımların kaybedilmesine sebep olabilirdi. Başka bir ifade ile Batılı tarzda çağdaş devlet oluşturma yolunda atılan adımların meyvelerini vermesi için, Türkiye'nin bir süre daha barışçıl bir ortama ihtiyacı vardı. Ancak 1939 yılı bu barışçıl ortam isteğinin hayal olduğunu gösterdi⁶. 1939-1945 yıllarındaki gelişmeler, Türkiye'nin kuruluşundan bu güne kadar gerçekten yok olma tehlikesi atlattığı tek dönemdir⁷.

Almanya ve İtalya'nın yayılma çabaları ile SSCB'nin tarihi amaçlarını açığa çıkarmasının yanında, modern silahlarla yapılan savaşta, yeterli donanımına sahip olmaması da Türkiye'nin, savaş dışı kalmasını gerekli kılıyordu. Bu savaş dışı kalma politikasının başarıya ulaşması, Türkiye'yi yöneten İsmet İnönü ve ekibinin diplomasi alanındaki başarısı ile mümkün olabilmiştir.

Türkiye için savaşın sonucunun nasıl biteceğinin pek bir önemi yoktu. Çünkü İngilizler kazansa, müttefiki olan Sovyetler de kazanacak ve Sovyetlerin gücünü kim dengeleyecekti? Almanlar kazansa, askeri gücüne karşı durulabilecek bir teknoloji yoktu. Bu yüzden savaşa girmemek en iyi çözümdü. Türkiye'nin savaşa katılması, *büyük devletlere bir savaş alanı olarak hizmet etmekten öte bir yarar sağlamazdı*. Türkiye'yi yanlarında isteyen tarafların baskılarına ve diplomatik manevralarına, oynanan *Denge Oyunu* sayesinde karşı durulabilmiştir.

Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı'nda izlediği dış politikaya tarafsızlık diyemeyiz. Savaşta, Türkiye'nin politikasını en iyi tanımlayan ifade *savaş dışı* olmalıdır. *Taraflı ama savaşmayan ülke* olarak isimlendirilecektir. Türkiye'nin savaştaki bu pozisyonu, İnönü'nün düşüncelerinden kaynaklanan korumacı ve tedbirli politikalarıdır. Bu savaştan ülkeyi uzak tutmak/tutabilmek, milli mücadele kadar önemli bir olaydır.

Bu süreçte oynanan denge oyununun başarısı için bir zorunluluk da, her şeyi kontrol altında tutma zorunluluğu olmuştur. Böyle kritik bir süreçte, siyasal yaşam içinde önemli ve etkili bir kurum olan basın da sıkı bir denetim altında tutulmalıydı.

⁶ Süleyman Seydi, "1939-1945 Dönemi İç ve Dış Politika", *Osmanlı'dan İkininli Yıllara Türkiye'nin Politik Tarihi*, (Editörler: Adem Çaylak vd.) Savaş Yayınevi, Ankara-2012, s. 257.

⁷ Selim Deringil, *Denge Oyunu İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Dış Politikası*, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul-2003, s. 22.

İkinci Dünya Savaşı boyunca iktidarın çok sık kullandığı, basını denetim altında tutmaya imkân veren hukuki dayanak, 1931 tarihli Matbuat Kanunu'nun "Memleketin umumi siyasetine dokunacak neşriyattan dolayı icra vekilleri heyeti kararıyla gazete veya mecmualar muvakkaten tatil olunabilir. Bu suretle kapatılan gazete veya mecmuanın neşrine devam edenler hakkında 18 inci madde hükmü tatbik olunur. Bu suretle bir gazetenin mesulleri tatil müddetince başka bir isimle gazete çıkaramaz"⁸ şeklindeki 50. maddesidir. Bu madde, Bakanlar Kurulu'na bir gerekçe göstermeden yayın organlarını kapatma yetkisi vermiştir. Gerçi, Bakanlar Kurulu'nun, *Memleketin umumi siyasetine dokunacak neşriyattan dolayı gazete ve dergileri kapatabileceği hükme bağlanmışken*, yayınların genel siyasete aykırı sayılacağı belirtilmemiş olsa da, siyasi iktidar maddeye bu yorumu da eklemiştir.

Hükümetlere basını kontrol etme, bazen de susturma yetkisi veren 1931 Tarihli Matbuat Kanunu'na, 1938 yılında yeni maddeler eklenmiştir. 27 Haziran 1938'de Matbuat Kanunu'na eklenen maddelerle getirilen değişiklikler şunlardır: "Yayın faaliyetinde bulunacakların idareden ruhsatname alma zorunluluğu. Siyasi nitelikte yayın organı çıkaracaklar için teminat yatırma zorunluluğu Sui Şöhret sahibi kişilere yayın organı çıkarma yasağı. Orta ve yükseköğretim kurumlarında disiplini bozacak mahiyetteki olaylar ile ilgili haberler. Her yayın organının çalıştıracağı tüm personelin kimliğini idareye bildirme zorunluluğu. Basın yolu ile işlenen suçlarda zamanaşımı ile ilgili değişiklik."⁹

1939 yılının Eylül ayında savaşın başlamasından sonra, ülkede ulusal birliği sağlamak ve Türkiye'nin iç ve dış güvenliği meseleleri hakkında basının ileri gitmesini önlemek amacıyla, 24 Nisan 1940 tarihinde, söz konusu kanuna iki madde daha eklenmiştir. Bu ilavelerle, "Türklerin ulusal duygularını inciten ve tarihini yanlış gösteren yazılar ile ülkenin güvenliği ile ilgili meseleler hakkında yapılmakta olan soruşturmalardan ve yine güvenlik bakımından alınan önlemlerden söz eden yazıların yayınlanması yasaklanmıştır."¹⁰

25 Mayıs 1940 tarihli resmi gazetede yayınlanarak yürürlüğe giren Örfi İdare Kanunu'nun 3. maddesi ile de Sıkıyönetim Komutanlarına, belirli süre ile veya tamamen gazeteleri ve matbaalarını kapatma ve basına sansür koyma yetkisi verilmiştir¹¹.

İktidarın tüm savaş boyunca basını denetleme ve yönlendirme faaliyetinde, aracı olarak kullandığı en önemli kurum Matbuat Umum Müdürlüğü olmuştur. Matbuat Umum Müdürlüğü, savaşın başlamasından kısa bir süre sonra, 22 Mayıs 1940'ta yeni bir teşkilat kanunu ile başbakanlığa bağlanmıştır. Bu kararın nedeni, savaş dolayısı ile önemi iyice artan yayın faaliyetlerini, doğrudan başbakanlığa bağlı bir kurum ile sıkı denetim altında tutma isteğidir.

İkinci Dünya Savaşı gibi kritik bir süreçte, her alanda kontrolü elinde tutmak isteyen yönetim, Tek Partili sistemin yetkileri ile basını kontrol etmiştir. Çıkarılan kanunların dışında, kontrol mekanizmalarından biri de gazeteci mebuslar olmuştur.

İktidar, özellikle dış politika konusundaki yorumlarda çok hassastır. Tüm savaş boyunca iktidarın tercihi ve uygulamalarına ters düşen dış politika değerlendirmelerinin yer aldığı yayın organları, gerek Matbuat Kanunu'nun 50. maddesi, gerekse Örfi İdare Kanunu'nun 3. maddesine dayanılarak kapatılmıştır.

Savaşta izlenen değişken politikaya bağlı olarak, gazeteler de yazılarını bu değişken politikaya uydurmuşlardır. İktidar dış politika yorumlarında yazarların tutumunun nasıl olması gerektiğini, Matbuat Umum Müdürlüğü ya da başka yollar aracılığı ile yayın organlarına bildirmiştir.

⁸ Matbuat Kanunu, *Resmi Gazete*, Basın ve Yayınla İlgili Bölüm, 8 Ağustos 1931.

⁹ Murat Güvenir, *2. Dünya Savaşı'nda Türk Basını*, Gazeteciler Cemiyeti Yay., İstanbul-1991, s. 42.

¹⁰ *Ulus ve Tan*, 25 Nisan 1940.

¹¹ Güvenir, *2. Dünya...*, s. 48.

3. İkinci Dünya Savaşı Sürecinde Gazeteci Mebuslar

Tek parti rejimi, her rejim gibi, başlangıçtan itibaren varlığını çeşitli yollarla meşrulaştırma ve kamuoyuna benimsetme çabası içinde olmuştur. Her rejimin yaptığı gibi, basını bu çabasında aracı bir kurum olarak kullanmıştır¹². Basınla ilgili yasal düzenlemeler, otoriter siyasi rejimin, basını denetim altında tutma çabasının ürünüdür. Ancak, rejimi meşrulaştırmak ve kamuoyuna benimsetmek için, basını sadece denetim altında tutmak yetmez. İktidarın istediği doğrultuda yayın yapmasını da sağlamak gerekir. Gazeteci mebusların önemi burada ortaya çıkmaktadır. Gazeteci mebuslar aracılığı ile Tek Parti rejiminin görüşleri, basının, dolayısıyla aydınların, görüşüymüş gibi iç ve dış kamuoyuna aktarılmıştır.

Tek Parti rejiminde milletvekilliği yapan bu kişiler, esas meslekleri gazetecilik olduğu halde aynı zamanda milletvekilliği de yapmışlardır. Hem Tek Partinin mensubu olan, hem de her gün ülkenin önde gelen yayın organlarında siyasi makaleleri yayınlanan bu kişiler, savaş boyunca kamuoyunu yönlendirmişlerdir. Meclis üyeliği ile gazeteciliği birlikte yürüten bazı gazeteci mebuslar, başyazarı olduğu gazetenin aynı zamanda sahibidir. 1939 yılından itibaren sahibi partili olan yayın organlarına, rejimi ve iktidarı meşrulaştırma yönünde faaliyette bulunma görevi resmen verilmiştir. CHP'nin 1939 tarihli nizamnamesine eklenen bir maddeye göre iktidar, gazeteci mebusların sahibi olduğu yayın organlarını parti mensubu olarak kabul etmiştir. Söz konusu madde: “*Sahibi partili olan gazete ve mecmuaların yazıları ile parti azalarının neşriyatı parti prensipleri bakımından göz önünde tutulur. Partili gazeteciler, mecmua sahipleri ve muharrirlerle bu yolda görüş birliğine yarayacak temas ve toplantılar yaparlar. Partililer sermayesiyle alakalı ve idaresinde müessir buldukları gazete, mecmua ve matbualarda parti program ve nizamnamesine, iç ve dış siyasetin ana hatlarıyla, yüksek devlet menfaatlerine aykırı düşen yazılar neşrettiremezler*”¹³

İkinci Dünya Savaşı'nın sürdüğü 6 yıllık süreçte, ulusal çapta yayın yapan gazeteler ve tirajları şöyleydi:

Cumhuriyet.....	16.000
Ulus	12.000
Tan.....	12.000
Yeni Sabah	10.000
Akşam.....	10.000
Son Posta	10.000
Vatan	7.000
Tasvir-i Efkâr	6.000
Son Telgraf.....	4.000
İkdam.....	4.000
Vakit	4.000

İkinci Dünya Savaşı ve sonrasında bu gazetelerin bazıları belirli süreyle, bazıları ise süresiz kapatılmışlardır. Ancak yine de Türkiye'de kamuoyu oluşumunda önemli yere sahiptirler.

İkinci Dünya Savaşı sürecinde, Türkiye Büyük Millet Meclisinde 75 gazeteci mebus görev yapmıştır. Bu vekillerin içinde başyazarların ve genel yayın politikasını saptayan editörlerin oranı, muhabirlere göre daha fazladır. Söz konusu yıllar içinde TBMM üyeliği yapan gazetecilerin %53'ünü gazete sahipleri, yazarlar ve editörler; % 39'unu ise muhabirler oluşturmaktadır¹⁴.

İkinci Dünya Savaşı döneminde (1939-1945) Türkiye'de gazeteci mebusların listesi şöyledir¹⁵:

¹² Cemil Koçak, “İkinci Dünya Savaşı ve Türk Basını”, *Tarih ve Toplum Dergisi*, S. 35, Kasım-1986, s. 392.

¹³ Güvenir, 2. *Dünya...*, s. 42.

¹⁴ Tahsin Banguoğlu, “Milli Şef Dönemi Hatıraları”, *Tercüman*, 17 Mayıs 1986.

¹⁵ *TBMM Albümü*.

Milletvekilinin Adı	Yayın Organı	Seçildiği İl ve Yıllar
Falih Rıfki Atay	Ulus gazetesi başyazarı	Ankara/1939-1943
Asım Us	Vakit gazetesi başyazarı	Artvin-Çoruh/1939-1943
Ahmet Şükrü Esmer	Ulus gazetesi dış politika yazarı	İstanbul/1939-1943
Hüseyin C. Yalçın	Yeni Sabah ve Haber gazeteleri Başyazarı	İstanbul-Kars/1939-1943
Sadri Ertem	Vakit gazetesi yazarı	Kütahya/1939-1943
Cavit Oral	Bugün (Adana) gazetesi sahibi	Adana/1939-1943
Yunus Nadi	Cumhuriyet gazetesi sahibi	İzmir/1939-1943
Abidin Daver	İkdam gazetesi başyazarı	İstanbul/1939-1943
Ethem İzzet Benice	Son Telgraf gazetesi sahibi	Kars/1941-1943
Feri Celal Güven	Yeni Adana gazetesi sahibi	Urfa-İçel/1939-1945
Ömer Asım Aksoy	Gazisancak ve Hakdili Gazeteleri yazarı	Gaziantep/1939-1943
İbrahim Alaettin Gövsa	Akşam Gazetesi Yazarı	Sivas/1939-1943
Hayrettin Karan	Türk Dili (İzmir) gazetesi sahibi	Balıkesir/1939
Ahmet Ulus	Ulus Gazetesi yazarı	Giresun/1943
Emin Kılıçoğlu	Siirt Gazetesi sahibi	Muş/1944
Şefik Özdemir	Babalık (Konya) gazetesi sahibi	Siirt/1939-1943
Necip Ali Küçük	Hakikat ve Cumhuriyet yazarı	Denizli/1939

Savaş boyunca hükümetin politikalarını onaylayan, muhalif seslere karşı çıkan gazeteci mebuslar, bu yazılarını meşrulaştırabilmek için özellikle, bu dönemde basın özgür olduğunu ispat etmeye çalışmışlardır. İktidarın basına müdahalesinin çok az olduğunu, savaş koşullarına karşın Türk basınının baskıdan uzak, özgür bir ortamda faaliyet gösterdiğini, çeşitli vesilelerle sık sık belirtmişlerdir. Dönem içinde bu tür yazılara sıkça rastlamak mümkündür.

Akşam gazetesi ve başyazarı ve Sivas Milletvekili Necmettin Sadak, Bulgar Dışişleri Bakanı Popov'un, Türk Basını'nın iyi komşuluk münasebetlerini gölgeleyebilecek mahiyette yayın yapmasını, basının hükümetin denetiminde olmasından, bunun Türk hükümetinin politikası olduğunu belirtmesinden bir gün sonra şunları yazmıştır; *"Türkiye'de matbuat tamamen hür olduğu için bazı gazetelerin şu veya bu tarzdaki neşriyatı ile hükümetin siyaseti arasında hiç münasebet yoktur"*¹⁶

1941 yılı Temmuz ayında, Almanya'nın Sovyetler Birliği'nde ilerlemesi sürerken, Moskova Radyosu'nun, Türk basınındaki Alman yanlısı bazı yayınlardan şikâyeti ve bunun hükümet politikası olduğunu iddia etmesi üzerine, Yeni Sabah Gazetesi başyazarı ve Çankırı Milletvekili Hüseyin Cahit Yalçın, bunun gerçekleri yansıtmadığını öne sürmüş ve şöyle demiştir

*"Mamañih bazı gazetelerde hakikaten bu manaya gelecek neşriyat vuku bulsa bile Türk matbuat rejimini bilenler bundan hiç hayrete düşmemek icap eder. Çünkü gazetelerimizin başmakalelerini matbuat müdüriyetinin arzularına tercüman diye telakki etmeye imkân yoktur. Türkiye'de yalnız refikimiz partinin organıdır"*¹⁷

¹⁶ "Türkiye ve Bulgaristan", *Akşam*, 5 Aralık 1940, s. 1.

¹⁷ "Sovyet Radyosunun Bir Şikâyeti", *Yeni Sabah*, 21 Temmuz 1941, s. 2.

Dönemin iktidar sahibi ya da yöneticileri, milletvekili olan yayın organlarını parti organı saymaktadır. 1942 yılı Nisan ayında İkdam Gazetesi başyazarı ve İstanbul Milletvekili Abidin Daver, Başbakan Refik Saydam'ın gazeteciler ile yaptığı toplantıdan sonra şu satırları kaleme almıştır; “Türkiye’de matbuat hürriyeti vardır; İsmet İnönü devrinde bu hürriyet, en büyük hürmeti görmektedir. Başvekilimiz, matbuat hürriyetine riayet hususunda eşsiz bir devlet adamı, bir hükümet reisi olduğunu her vesile ile göstermiştir. Örfi idare muntıkası olan İstanbul’da bile, matbuat hürriyetine en geniş tesamüh gösteriliyor. Dâhili işlerimize ait tenkitlerde bilerek bilmeyerek ileri gittiğimiz zaman dahi, matbuat hürriyeti prensibine hürmet edilerek yazılarımız tesamühle karşılanıyor”¹⁸

Temmuz 1943’te Kütahya Milletvekili ve Vakit gazetesi yazarı Sadri Ertem, Basın Yayın Umum Müdürlüğü’nün kuruluşu ile ilgili olarak kaleme aldığı yazısında; Türkiye’de basının, diğer ülkelerle karşılaştırıldığında, özgür olduğunu belirtmiştir. Ertem; “Bu kanunla Basın ve Yayın işleri ehemmiyetli bir surette teşkilatlandırılmaktadır” dedikten sonra; “Türkiye’de basın ile devletin münasebeti daima rejimlerin nüansına göre şekillenmiştir. İstibdat devrinde, meşrutiyette, Cumhuriyette zaman zaman basını devlet zaviyesinden tetkik eden bir müessese mevcut olmuştur. İstibdat zamanında onun adı matbuat müdürlüğü idi. Fakat hakikatte o bir sansür dairesi idi. Meşrutiyet devrinde o, sadece bir tescil bürosu halini aldı. Harp sonrası rejimlerinden biri olan Cumhuriyet Türkiye’sinde devletin basın hakkındaki görüşü ne liberalizmin ne de totaliter rejimlerin prensiplerine benzer. Cumhuriyet devrinde muhtelif zamanlarda kurulan basın idareleri bir yandan devletin hukuki bünyesini, bir yandan da dünya basın bürolarının geçirdiği istihaleleri takip etmiştir” demiş ve diğer ülkelerdeki basının durumundan bahsetmiş; “Sovyet, faşist, nazi, matbuat rejimleri meydandadır. Buna mukabil Türkiye’de harbin en şiddetli zamanında bile sansür usulü kabul edilmiş değildir”¹⁹ diyerek, Türkiye’de basının özgür olduğunu ima etmeye çalışmıştır.

4. İkinci Dünya Savaşı’nın Başlarında Türk Basını

Alman ordularının Polonya’ya girmesiyle savaşın başlaması, tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de büyük yankı uyandırdı. Dönemin gazeteleri savaşın başlamasını ilk sayfada haber yaptılar.

Cumhuriyet, Tasvir-i Efkâr ve İkdam gazeteleri haricindeki bütün gazeteler, savaşın başlamasını, hükümetin savaşın başındaki politikasıyla aynı doğrultuda, okuyucularına duyurmuşlardır. Savaş, Cumhuriyet Gazetesi’nde manşetten “Nihayet Harp Başladı” başlığıyla verilirken, İkdam Gazetesi yine manşetten “Avrupa’da Harp Başladı” şeklinde daha tarafsız biçimde duyurmuştur. Ancak Tan; “Almanya Polonya’yı İstilaya Başladı” şeklinde duyururken, Yeni Sabah; “Tecavüz” başlığını attıktan sonra, “Vahşi ve barbar bir suikast” yorumunu yapmıştır. Ulus ise; “Harp” başlığından sonra “Almanya’nın yirminci asrın ikinci ağır mesuliyetini deruhte ettiğini” yazmıştır. Hükümetin her iki tarafı da tahrik etmekten itina ile kaçınmasına karşın eleştirel yazıların yazılması, savaşın başından itibaren basına karşı izlenecek politikayı da belirlemiştir.

Hükümetin savaşın başında dış politikayla ilgili ilk hamlesi Ankara Paktı’nın imzalanması olmuştur. Bu pakt Avrupa’da oluşan konjonktür ve Türkiye’nin yalnız kalma ve Sovyetler Birliği gibi önemli bir güce karşı kendini koruma ihtiyacından dolayı imzalanmıştır. Basın, bu anlaşmayı olumlu karşılamış, fakat özellikle Atatürk’ün tarafsız dış politikasının terk edilmesi ve savaşa dâhil olma endişesiyle eleştirmiştir.

Paktın imzalanmasından sonra Nadir Nadi 20 Ekim 1939 tarihli Son Posta gazetesinde “Alman Milleti ve Avrupa” başlığı ile yazdığı makalede, pakta tepki gösterirken, Zekeriya Sertel, 24 Ekim 1939 tarihli Tan gazetesinde, “Türkiye’nin Bitaraflığı Meselesi” başlığı ile yazdığı makalede, paktın Türkiye’yi savaşa götüreceği endişesini dile getirmiştir.

¹⁸ “Hükümetin Gazetecilerle Hasbihali”, *İkdam*, 19 Nisan 1942, s. 1-2.

¹⁹ “Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü Hakkında”, *Vakit*, 19 Temmuz 1943, s. 3.

Paktın imzalanmasına tepki gösterenlere karşı gazeteci mebuslardan Asım Us, yazdığı bir makalede, “İngiltere ve Fransa ile akdettiğimiz karşılıklı yardım paktını kötülecek isteyen düşmanlar, Türkiye’nin Atatürk’ün yolundan ayrıldığını iddia ediyorlar”²⁰ diyerek hükümetin politikasını desteklemiştir.

1940 yılı Haziran ayında, Almanya’nın Fransa’yı mağlup etmesi, tüm ülkelerde olduğu gibi Türk kamuoyunda da, hangi rejimin daha üstün olduğu tartışmasını gündeme getirmiştir: Nazizm mi? Demokrasi mi? Otoriter bir siyasal rejim ile yönetilen Almanya’nın, demokrat Fransa’yı mağlup etmesi, Nazizm’in iyi ve güçlü bir rejim olduğu konusunda bazı görüşlerin ortaya atılmasına neden olmuştur. Bu görüşler basında açıkça ifade edilmemiştir. Ancak, karşı görüşler bazı gazeteci mebuslar tarafından dile getirilmiştir. Almanya’nın, siyasal rejiminin de verdiği güçle, uluslararası ilişkilerde bir “yeni nizam” kuracağı şeklindeki görüşlere, Hüseyin Cahit Yalçın karşı çıkmış ve “Milletlerin galip veya mağlup gelmelerinde rejimlerin mutlak ve kati bir rolü olmadığı”²¹ ifade etmiştir.

Necmettin Sadak ise çeşitli ülkelerin basınında demokrasilerin ve hürriyetlerin aleyhinde yazılar çıktığını belirtmiş ve şöyle devam etmiştir: “Bu tarzda fikirlerin, ciddi olarak bizde de bazen ileri atıldığını görerek hayretler içinde kalıyoruz. Şimdiden demokrasinin iflasına hükmetmek, hadiselerin zaruriyetine uymaktan bahsetmek, propagandaya alet olmaktan başka bir şey değildir. Unutulmamalı ki, yeni istila usullerinde memleketler, askerden önce rejim ve hükümet sistemleriyle istila oluyor”²²

Hükümet, Almanya’nın savaşta sağladığı üstünlük sebebiyle Alman rejimini öven yazıların yazılmasına karşı, Müttefiklerin tepkilerinden çekinmiştir. Demokrasiyi kötileyen yazılara karşı gazeteci mebuslar aracılığıyla cevap verilmiştir.

Nadir Nadi’nin 26 Temmuz 1940 tarihli Cumhuriyet’te çıkan yazısı ile savaşın başlarında, basında dış politika konusundaki en şiddetli tartışma başlamıştır. Hüseyin Cahit Yalçın ile Nadir Nadi arasındaki bu söz dalaşı, Cumhuriyet Gazetesi’nin üç ay kapatılması ile son bulmuştur.

Nadir Nadi, Almanya ile 25 Temmuz 1940’da imzalanan Ticaret Anlaşması vesilesi ile kaleme aldığı makalede, “Eski devrin ekonomik şartlarının sömürü amacıyla olan kapitalizmin çıkarlarına uygun düştüğünü, ancak Nasyonal Sosyalistlerin Almanya’da iktidara gelişinden sonra bunun değiştiğini ve sadece hammadde satabilen, ekonomileri tarıma dayalı ülkelerin sömürülme devrinin sona erdiğini”²³ ileri sürmüştür.

Nadir Nadi, savaştaki son gelişmeler ve Almanya’nın durumu konusunda ise, dört gün sonra şöyle yazmıştır: “Dünya realiteyi olduğu gibi görmeye mecburdur. Bugün Avrupa’da bir Alman kudreti yaşıyor. Bu kudretin membaı kemiyet ve keyfiyet itibarıyla Alman birliğinden gelir. Alman birliği ise bir veya birkaç şahsın değil, tekâmül eden bir fikrin, binaenaleyh tarihin eseridir. Avrupa devletleri realiteyi olduğu gibi görmeli ve yollarını ona göre tayin etmelidir”²⁴

Nadir Nadi’nin bu yazısı, hükümet çevrelerinde ve basında büyük tepkiye neden olmuştur. Çünkü Nadir Nadi, Türk hükümetinin Almanya’ya mesafeli bir tutum izlediği sırada, bu ülkenin Avrupa’da olumlu gelişmelere neden olan bir kudret olduğuna dikkat çekmiş ve her ülkenin yolunu buna göre tayin etmesi gerektiğini savunmuştur. Bu makaleye en büyük tepki Hüseyin Cahit Yalçın’dan gelmiştir. Yalçın, Nadir Nadi’nin makalesinin “zahiren Avrupa devletlerine nasihat verdiğini” belirttikten sonra; “fakat Avrupa devletleri kim?” diye sormuş ve şu görüşleri dile getirmiştir: “İngiltere muharip olduğu için onu makalenin şümülü dairesinden hariç tutmak tabiidir. İtalya, Almanya’nın müttefikidir. Balkan devletleri mi? O zaman zavallıların Mihver

²⁰ “Ankara Paktı Münasebetiyle”, *Vakit*, 23 Ekim 1939, s. 1.

²¹ “İdeoloji Komedyası”, *Yeni Sabah*, 8 Temmuz 1940, s. 1-2.

²² “Yeni Nizama ve Rejimlere Uymak İddiası”, *Akşam*, 19 Temmuz 1940, s. 1.

²³ “Yeni Muahedenin Sebep ve Neticeleri”, *Cumhuriyet*, 26 Temmuz 1940, s. 1-3.

²⁴ “Alman Milleti ve Avrupa”, *Cumhuriyet*, 30 Temmuz 1940, s. 1.

etrafında nasıl pervane gibi döndükleri göz önünde. Kala kala ortada, alını yukarıda bir Türkiye kalıyor ki, realiteyi görmeyen ve kabul etmeyen bu olmak lazım geliyor.

Alman realitesine hürmeti tavsiye eden arkadaşımız Almanların objektif ilmi bile, milli menfaatlerine hizmetkâr yaptıklarını pekâlâ bilir. Binaenaleyh, biz arkadaşlarımızın siyasi makalelerini her zaman Türk gözüyle görülmüş, bugünkü siyasi vaziyet karşısında, Türk menfaati bakımından vicdanından sadır olmuş bir mütalaa diye kabul etmek isteriz. Bizim makaleden anladığımız şudur: harp bitmiş sayılır. Almanya galiptir.

İngiltere'nin yarın harbi kazanacağını düşünmek, hayal peşinde koşmaktır. Almanya doksan milyonluk müthiş bir kitledir. Biz de Almanya'nın nüfuzuna tabi olalım ve boyun eğelim. Alman galibiyeti bugün asla bir realite değildir. Almanya'yı galip zannedenler delalet içindedirler"²⁵

Nadir Nadi, 1 Ağustos 1940 tarihinde yayınlanan makalesinde de, İngiltere'nin, Fransa'nın nakavt olmasına rağmen savaşa devam ettiğini belirtmiş ve harbin bütün ülkelerin hayat haklarını tanıyan "yeni bir nizam" ile sonuçlanmasını temenni ettikten sonra, bu nizam karşısında Türkiye'nin durumu hakkındaki görüşlerini şöyle ifade etmiştir: "Türkiye ne başka milletlerin toprağına göz dikmiştir, ne de onların rejimine düşmandır. Bu itibarla hiç kimse dış politikamızın mesela Almanya ve İtalya'ya karşı husumetkâr bir mahiyet taşıdığı zannına düşmemelidir. Milli menfaatlerimizi ve istiklalimizi tehlikeye sokacak bir hareket ve tecavüz vuku bulmadıkça kendimizi Almanya ve İtalya ile düşman farz etmek, Türk siyasetini ve Türk menfaatlerini ters anlamak demektir"²⁶

Yalçın, Nadir Nadi'nin görüşlerini "felaket doğuracak fikirler" olarak nitelemiş ve barış zamanı olsa, ülkenin dış politikasına ait çelişki fikirlerin basında tartışılabilceğini, ancak savaş zamanına hükümetin dış politikasına ters düşen değerlendirmelerin yayınlanamayacağını savunmuştur. Yalçın, gazeteci mebus olması sıfatıyla, hem kamuoyunu uyarmakta hem de hükümet yetkililerinin dikkatini çekmektedir. Yalçın'ın, söz konusu görüşlerini işlediği makalesi şöyledir: "Bir seneden fazla bir müddetten beri Türk devleti muayyen bir siyaset takip ederek, bütün milleti aynı siyaset önünde birleştirmiş ve vatanın müdafaası hususunda İngiliz yardımından istifade etmediği bir muahede ile kararlaştırmış bulunmaktadır. İçimizden bir arkadaşın bütün bu siyasete aykırı şekilde memleketin kanaatini, manevi kuvvetini sarsacak, takarrür etmiş milli siyaseti hatalı ve Almanları haklı gösterecek surette neşriyatta bulunmasına tahammül edemeyiz"²⁷

Görüldüğü gibi Hüseyin Cahit Yalçın, Türkiye'nin müttefiklerin safına geçtiğini, Nadir Nadi'nin ise bu dış politika tercihiine açıkça muhalefet ettiğini, savaş zamanında basında bu tür görüşlere izin verilemeyeceğini yazmaktadır. Yalçın'ın bu görüşleri, iktidarın savaş boyunca basından beklentisini oluşturan zihniyeti yansıtmaktadır. Yalçın, bu uyarısıyla, tam bir gazeteci mebustur. Nadir Nadi'nin yazıları, seçilen dış politika çerçevesinin dışına çıktığı için, zaten hükümetin tepkisini çekmektedir. Yalçın da, bu tür yazılara "tahammül edemeyiz" diyerek, adeta Nadir Nadi'nin susturulmasını ve gazetenin kapatılmasını istemektedir. Tartışma konusu ve Nadir Nadi'nin haklı olup olmaması bir yana; yılların gazetecisi Yalçın'ın bu tutumu, dönemin basın özgürlüğü anlayışını göstermesi açısından önemli bir örnektir. Bir gazeteci, fikir tartışmasına girdiği diğer gazetecinin yazdıklarına tahammül edemeyeceğini söylemekte ve üstü kapalı bir ifade ile meslektaşının susturulmasını istemektedir. Bu tahammülsüzlüğün içinde, samimi olarak ulusal çıkar, ulusal birlik gibi gerçekler olabilir. Ancak isteğin, karşı tarafın susturulması olması, Hüseyin Cahit Yalçın'ın gazeteci mebus sıfatının gereği olarak değerlendirilmelidir.

Cumhuriyet gazetesi, savaşın başlarında hükümetin izlediği dış politikaya aykırı bir tutum içine girmiştir. Gerek Ankara Paketi'nin etkisi ve gerekse Müttefiklerin savaş başında üstün gözükmelelerinden dolayı, hükümet Cumhuriyet gazetesinin yayınından hoşnut kalmamış ve gazete

²⁵ "Bugünkü Realite", *Yeni Sabah*, 31 Temmuz 1940, s. 1.

²⁶ "Avrupa Buhranı Karşısında Türkiye", *Cumhuriyet*, 1 Ağustos 1940, s. 1-2.

²⁷ "Felaket Doğuracak Fikirler", *Yeni Sabah*, 1 Ağustos 1940, s. 1.

cezalandırılmıştır. Fakat hükümet, Almanya'nın savaşta üstün duruma geçmesi sonucunda, Nadir Nadi'nin Cumhuriyet gazetesinde belirttiği doğrultuda politika izlemeye başlamıştır.

5. Savaşta Alman Üstünlüğü ve Türk Basını

Türkiye, topraklarına bir saldırı olmadıkça savaşa girmeme amacını gerçekleştirmek için, durumunu ve politikasını savaşın gidişatına göre ayarlamış ve özellikle Almanya'nın üstün olduğu dönemlerde tarafsız olduğunu açıklamıştır. Örneğin, 1940 yılı Ocak ayında “*Türkiye bitaraf değil, harp haricidir*”, diyen zamanın Dışişleri bakanı Şükrü Saraçoğlu; 1943 yılı Ocak ayında başbakanlığı sırasında yabancı gazetecilere, “*Türkiye her iki tarafa karşı da bitaraf bir siyaset takip ediyor*”²⁸ şeklinde bir açıklama yapmıştır.

Türkiye, İkinci Dünya Savaşı sırasında, ağırlıklı olarak müttefik yanlısı politika izlemiştir. Ancak özellikle 1941 yılının ilk aylarından, 1943 sonuna kadar Almanya'nın üstün duruma geçmesi ve sınırlarına yaklaşması üzerine Türkiye, topraklarını bir saldırıdan korumak isteğiyle, bir süre Müttefikler safında yer almak için Alman dostluğunu bağdaştıran tarafsız bir dış politika izlemeye yönelmiştir. Bu politikayı, dönemin önde gelen gazetecilerinden Asım Us, savaş yılları içinde şöyle ifade etmiştir: “*Türkiye'nin bu harpteki tarafsız siyaseti, bir nehir kenarında duran bir kurt, kuzu ve otu bir sandal içinde ikişer ikişer, fakat ne kuzuyu kurda ne de otu kuzuya yedirmemek, yani bunları bir arada birleştirmemek şartı ile suyun öbür tarafına geçirme bilmeceğine benzetilebilir. Cumhuriyet hükümeti, bu bilmeceyi bütün dünyanın hayranlığını kazanan bir muvaffakiyetle halletmiştir*”²⁹

Türkiye, 18 Haziran 1941 tarihinde, savaş dışı politikasının gereği olarak Almanların üstün olduğu dönemde, Almanya ile bir saldırmazlık paktı imzalamıştır. Almanya'nın Sovyet Rusya'ya saldırı planının bir parçası olarak imzalanan bu pakt, basında eleştirilere neden olmuştur.

Paktın imzalanmasından sonra Ahmet Emin Yalman, 19 Haziran 1941'de Vatan gazetesinde, “*Türk-Alman Muahedesinin Manası*” başlıklı yazısında paktı eleştirirken, devreye gazeteci mebuslar girmiştir.

Ahmet Şükrü Esmer; “*Türkiye, İngiltere'nin müttefikidir. Ve onun aleyhine müteveccih harekâta alet olmayacağı gibi, aralarında hiçbir fiili ihtilaf mevcut olmayan Almanya'nın dostu olacak ve ona karşı harekâttan tevakkî edecektir*”³⁰ diyerek, Türkiye'nin dış politikasını adeta özetlerken, Yunus Nadi ise: “*Türkiye bu muahede ile bir kutuptan ayrılarak öbür kutba iltihak ediyor değildir. İngiltere ile müttefikiz, Almanya ile dost*”³¹ demiştir.

Abidin Daver de durumu şöyle özetlemiştir: “*Bu dostluğu, Türkiye'nin İngiltere ittifakında ayrılıp Mihvere İltihakı gibi telakki edenler var; bu paktın Sovyetler Birliği'ne karşı olduğu zehabına kapılanlar var. Bu dostluk muahedesini, yalnız ve münhasıran harbe karşı imza edilmiştir... Türkiye'nin uzun ve şerefli tarihinde dostlarına ihanet ettiği görülmemiştir. Almanya ile dostluğunu teyit ederken, müttefiki İngiltere'den ayrılıp onun harp ettiği tarafa iltihak etsin. Türkiye, hem İngiltere'nin, hem de Almanya'nın dostudur*”³²

İktidar, Müttefiklere yakın Almanya'ya uzak bir dış politika izlediği savaşın ilk döneminde (1939–1941), basında Alman yanlısı yorum yapan yayın organlarını cezalandırmıştır. Örneğin; Nadir Nadi'nin yazdığı ve basındaki diğer değerlendirmelerin aksine Almanya'ya sempati ile yaklaşan bir dizi makaleden sonra, Cumhuriyet, 10 Ağustos 1940 tarihinden itibaren üç ay süre ile kapatılmıştır³³. Cumhuriyetin kapatılmasının ana nedeni, o sıradaki Türk dış politikasına uygun düşmeyen yazıların yayınlanmasıdır.

²⁸Ulus, Akşam, 17 Ocak 1943.

²⁹“Başvekilimizin Beyanâtı”, *Vakit*, 22 Ocak 1943, s. 1–2.

³⁰“Türk-Alman Dostluğu”, *Ulus*, 20 Haziran 1941, s. 2.

³¹“Türk-Alman Anlaşması”, *Cumhuriyet*, 20 Haziran 1941, s. 1-2.

³²“Türk- Alman Muahedesini Yalnız Harbe Karşıdır”, *İkdam*, 22 Haziran 1941, s. 1.

³³ *Ulus*, 11 Ağustos 1940, s. 1–2.

Türk-Alman Saldırmazlık Paktı'nın imzalanmasından dört gün sonra, 22 Haziran 1941'de, Alman orduları Sovyetler Birliğine girmiştir. Türkiye, Almanya'nın bu saldırısı ile başlayan Alman-Sovyet harbi karşısında hemen tarafsızlığını ilan etmiştir. Hükümetin tarafsızlığını belirten açıklamasının tersine, Falih Rıfkı Atay, Almanya'nın haklı olduğunu savunan şu görüşleri ifade etmiştir: “*Führer, harbin sebeplerini uzun bir beyanname ile milletine ve askerine izah etmiştir. Beyannameye göre, âdemi tecavüz paktına rağmen, Sovyetler Birliği'nin güttüğü gaye mütemediyen Alman emniyeti aleyhine tedbirler almak ve bir gün üstüne yıkılmak üzere Almanya'nın zaafını beklemek olmuştur. Führer, bu tehditten milletini kurtarmak zarureti duymuştur.*”³⁴

Almanya'nın, Sovyetler birliğine saldırısı ile ilgili olarak, Vatan gazetesi başyazarı Yalman ise hükümetin tarafsızlık politikasına muhalif olarak, Hitleri öven şu yazıyı kaleme almıştır; “*Hitler, realist bir insan olduğunu ve körü körüne cereyanlara kapılıp gitmediğini her vesile ile ispat etmiştir. Amerika'nın yardımı neticesinde Atlantik harbinin uzun bir şekil alacağını görünce Şark'ta taarruza geçmeyi daha ameli bulmuş ve insanlığın Bolşevikliğe karşı bayraktarlığı sıfatını takınmakta menfaat görmüştür.*”³⁵

Yalman, Almanya'nın Sovyetler Birliği'ne saldırısına, insanlığın Bolşevikliğe karşı mücadelesi olarak yaklaşmaktadır. Aynı yaklaşım, Hüseyin Cahit Yalçın'da da görülmektedir. Yalçın, “*Nazilik yıkılmaya muhtaç rejim ise, komünizm de hiç olmazsa aynı derecede otoriter bir rejimdir.*” demiştir³⁶.

Almanya'nın Sovyetler Birliği'ne saldırmasının ardından basının Alman yanlısı bir tavır sergilemesi, hükümet politikasına aykırı olduğu halde, hükümetin buna göz yummasının sebebi; ülkedeki Sovyet tehdidinin yakından hissedilmesidir. Müttefikler aleyhinde bir yazı çıkmaması bunun bir göstergesidir.

Bu arada Hitler, Sovyetler Birliği'ne harp ilanı nedeni ile yaptığı konuşmada Molotov'la Kasım 1940'ta yaptığı görüşme sırasında, Sovyetlerin Boğazlar konusunda bazı taleplerde bulunduğunu açıklamıştır³⁷. Zamanlama olarak, Türkiye'de zaten var olan Rus tehlikesini tahrik etme amacıyla olan bu açıklama, Türk basınında, Almanya'nın 22 Haziran 1941 tarihli saldırısı ile belirtileri ortaya çıkan, Sovyet aleyhtarı tutumun artmasına neden olmuştur. Ayrıca daha önce de belirtildiği gibi gazeteler, dış haberlerle ilgili bilgileri sadece Anadolu Ajansı'nın gönderdiği biçimde yayımlayabilmektedirler. Hitlerin bu açıklaması Türk gazetelerinde yayımlandığına göre, haberi Anadolu ajansı vermiştir. Bu da iktidarın bu aşamada, basında, Sovyet aleyhtarı bir tutumdan yana olduğunu göstermektedir. Konu ile ilgili olarak değinilmesi gereken bir başka husus da şudur; Hitlerin açıklaması, gerçeklere uygun olup olmaması bir yana, Türkiye'yi Sovyetler Birliği'ne karşı tahrik etmeye yöneliktir. Yani bir tür propagandadır. Basın, savaşın ilk döneminde Almanların bu tür propaganda amaçlı açıklamalarını doğru kabul etmezken, bu kez Hitler'in beyanını doğru kabul etmiş ve Sovyetlere cephe almıştır. Bu tutumun Almanya ile imzalanan Pakt ile bir alakası yoktur. Açıklanan Sovyet talebinin, Türkiye'nin çok hassas olduğu Boğazlara ilişkin olmasıdır. Konu ile ilgili olarak Atay şunları yazmıştır: “*Sırası gelmişken, 20 küsur seneden beri komşu ve dost olarak kendisine tam bir emniyet vermek için elimizden geleni yapmış olduğumuz Sovyetler Birliği'nin Boğazlara ait teklifleri hakkında, doğru olması lazım gelen beyanatın bu memlekette hayret uyandırmış olduğuna işaret edelim.*”³⁸

Yunus Nadi, aynı konu ile ilgili olarak, “*Eğer biz geçen Umumi Harpte Çanakkale'yi malum harikavari şekilde müdafaa etmeseydik, Çarlık yıkılmaz ve Rus inkılâbı da vücut bulmazdı. İnsan hiç olmazsa bu hatıraya hürmet ederdi.*”³⁹ sözleri ile Sovyetler Birliği'ni eleştirmiştir.

³⁴ “Almanya ile Sovyetler Birliği Arasında”, *Ulus*, 23 Haziran 1941, s. 1–2.

³⁵ “Alman-Rus Harbi”, *Vatan*, 23 Haziran 1941, s. 1.

³⁶ “Rusya ile İttifak mı, Yoksa Rusya'ya Yardım mı?”, *Haber*, 25 Haziran 1941, s. 1–3.

³⁷ *Ulus*, 23 Haziran 1941, s. 1.

³⁸ “Almanya ile Sovyetler Birliği Arasında”, *Ulus*, 23 Haziran 1941, s. 1–2.

³⁹ “Siyasetin Garip Cilveleri”, *Cumhuriyet*, 28 Haziran 1941, s. 1–3.

Sovyetler Birliği ise Hitler'in bu açıklamasını “yalan ve iftira” olarak nitelemiş ve Türk basınına serzenişte bulunmuştur. Sovyetler Birliği'nin bu açıklaması, 28 Haziran 1941 tarihli Türk gazetelerinde, haber olarak yer almıştır: “*Türk matbuatının Hitler tarafından tasni edilen bu apaçık yalan ve iftirayı doğru kabul etmesi üzüntüyle karşılanmıştır. Türk matbuatının, ‘Türkiye'nin hakiki dostu kim ve düşmanı kimdir meselesini incelemesi daha münasip olmaz mı?’*”⁴⁰

Özellikle bu sıkıntılı dönemde, basında yer alan kritik haberlerin Anadolu Ajansı'ndan gönderildiği şekli ile yer alması göz önünde tutulursa, gerek hükümetin ve gerekse basının savaş sürecinde izlediği politikada, savaşan gruplara karşı bir önem sırası çıkartabiliriz. Türkiye, Almanya-Sovyetler Birliği arasında kaldığında Almanya yanlısı bir tavır sergilemiş, Müttefikler ile Almanya arasında kaldığında ise Almanya'yı küstürmeden Müttefik yanlısı olmuştur.

Türkiye de, savaşa girmemesinin muhasımlarca ehven-i şer olarak kabul edildiğinin farkındadır. Bu hususu, Ulus başyazarı Falih Rıfkı Atay şöyle açıklamıştır: “*Türk topraklarında bir davası olmayan Almanlar, coğrafi vaziyetinin nezaketini anlayan ve onu müdafaa etmek kudretinde olan bir Türkiye'nin tarafsızlığını kendileri için zararlı bulmamışlardır. Bu tarafsızlığın müttefik İngiltere için de ancak faydası olduğunu zaman ve hadiseler göstermiştir*”⁴¹

6. Savaşta Müttefik Üstünlüğü ve Türk Basını

Türkiye'nin savaş dışı kalma isteği, bu amaca uygun olarak, 1942 yılı sonuna kadar, müttefiklerin de işine gelmiştir. Ancak, 1942 sonundan itibaren Alman ilerleyişinin durdurulmasıyla birlikte müttefiklerin stratejisi değişmiştir. Artık amaç, Almanya'ya kesin darbe vurmaktır. Bu da Avrupa'da yeni bir cephe açılması ile sağlanabilir. Yeni cephenin Balkanlarda açılmasını düşünen Churchill'e göre, Türkiye'nin savaş dışı durumunu sürdürmesi; önceden Alman ilerleyişi için teşkil ettiği gibi, bu kez de Müttefikler için olumsuz bir faktör olacaktır. Kazablanka görüşmesinde, Churchill'in baskısı ile Roosevelt, Almanya'ya kesin darbe vurulması için Türkiye'nin savaşa girmesi gerektiğini kabul etmiştir. İki lider Kazablanka'da, savaşa müttefiklerin safında girmek için, gönüllü olmadığını bildikleri Türkiye üzerinde, baskı kurulmasını kararlaştırmışlardır. Aynı toplantıda, ABD lideri, Türkiye'nin, İngiltere'nin nüfuz bölgesinde olduğunu kabul etmiştir. Buna göre, Türkiye'yi savaşa girmeye ikna etme işini İngiltere üstlenmiştir. Bu amaçla İngiltere Başbakanı Churchill, 30 Ocak 1943'te Adana'ya gelmiş ve Türkiye Cumhurbaşkanı ismet İnönü ile görüşmüştür.

Churchill, Adana'da İnönü'yü Türkiye'nin savaşa girmesi konusunda ikna edememiştir. Ancak iç kamuoyunda savaşa girilecek endişesinin kaldırılması ve dış kamuoyuna karşı mesaj verilmesi için gazeteci mebuslar devreye girmiştir. Matbuat Umum Müdürü Selim Sarper'in, Tasvir-i Efkâr'daki, “*Türkiye'ye İngiltere tarafından savaşa girmesi yönünde bir emir verilmedi ve Türkiye bu konuda, hiçbir angajmana girmedir.*”⁴², şeklindeki açıklaması bunun bir kanıtıdır.

Hüseyin Cahit Yalçın, Churchill'in Türkiye'ye; Türk politikasını değiştirmek, Türk diplomasisi üzerinde baskı yapmak niyeti ile gelmediğini yazmıştır⁴³. Asım Us, Adana görüşmesinden sonra, Türk dış politikasında bir değişiklik beklentisinin yanlış olduğunu⁴⁴, başka bir yazısında; bu görüşmede, Türkiye'nin 1943 yılında savaşa gireceğinin kararlaştırıldığı şeklindeki iddiaların gerçeklere uymadığını⁴⁵ ifade etmiştir. Abidin Daver, İkdâm'da; Churchill'in 3 Şubat 1943 tarihli gazetelerde yayınlanan demecine değinerek; Türkiye'nin izlediği tarafsızlık politikasının Müttefikler için de yararlı olduğunu söylemiş ve “*Müttefikler için faydalı olduğu*

⁴⁰ Akşam, Cumhuriyet, Vatan, 28 Haziran 1941.

⁴¹ “Bir Dostluk Antlaşmasının Yıl Dönümü”, Ulus, 18 Haziran 1942, s. 1.

⁴² Tasvir-i Efkâr, 3 Şubat 1943, s. 1.

⁴³ “Churchill'in Türkiye'yi Ziyareti”, Yeni Sabah, 3 Şubat 1943, s.1-2

⁴⁴ “Adana Mülakatı ve Yakın Şark Sulhu”, Vakıf, 3 Şubat 1943, s. 3.

⁴⁵ “Adana Mülakatı Akisleri Üzerine Bir Düşünce”, Vakıf, 5 Şubat 1943, s. 1.

kadar sizin milli siyasetinize ve müttefiklerinize de uygun olan bitarafılık siyasetine devam ediniz” demiştir⁴⁶. İngiltere'nin, Türk tarafsızlığının devamı arzusunda olduğunu belirtmiştir⁴⁷.

Ocak 1945'te Müttefiklerin savaşı kazanacağına kesinleşmesi üzerine, gazeteci mebusların yazıları da bu yöne kaymıştır. İstanbul Milletvekili Hüseyin Cahit Yalçın, Tanin gazetesinde, Türk basınının savaşın başından beri Müttefik zaferine inandığını ve bunun dünyayı kurtaracağını ilandan çekinmediğini yazmıştır. Yalçın, savaş süresince bir ara çıkan ve küçük istisnalar olarak nitelediği Alman yanlısı yayınların nedeninin ise, “*Türk basınının içinde bulunduğu özgür ve iktidar baskısından uzak ortam olduğunu*”⁴⁸ öne sürmüştür. Yalçın'ın küçük istisnalar olarak nitelediği bu yayınların nedeni, Türk basınının özgür olması değildir. İktidar, bu yayınlara basın özgürlüğü ilkesine bağlı olduğu için değil, izlediği denge politikası nedeni ile hoşgörülü davranmıştır.

İkinci Dünya Savaşında topraklarına bir saldırı olmadıkça savaş dışı kalmaya kararlı olan ve tüm dış politikasını, o arada basına karşı tutumunu da, bu ana tercih üzerine inşa eden Türk hükümeti; Almanya'nın 1941 yılı Mart ayından itibaren güçlenmesi ve Sovyetler Birliği'ne saldırması üzerine, 1944 yılı başına kadar, bu ülkeye karşı dostça bir tutum takınmıştır. Yalçın'ın sözünü ettiği ve küçük istisnalar olarak adlandırdığı yayınlar, bu süre içinde yapılmıştır. Bu dönemde genelde Türk basını, denge politikasına paralel olarak iki muhasım kampı da kollayan, iki tarafa da dostça davranan bir tutum içinde olmuştur. Basında Alman yanlısı yayınlara hoşgörülü davranılmasının nedeni budur.

1944 yılındaki savaşın gidişatına yönelik gelişmeler, hükümetin izlediği politikayı etkilemiştir. Bu tarihten itibaren, tamamen Müttefiklere yaklaşan politikası gereği, Almanlardan uzaklaşmıştır. Müttefiklerin baskıları sonucu Almanya'ya krom sevkiyatını durdurmuştur.

Almanya'ya krom sevkiyatının durdurulmasından sonra Alman basını bu kararı eleştiren yazılar yazmıştır. Bu yazılara cevap gazeteci mebus Hüseyin Cahit Yalçın'dan gelmiştir. Yalçın, Türkiye'nin krom sevkiyatını durdurmasından sonra hemen ses vermeyen Almanların yavaş yavaş mırıldanmağa başladıklarını yazmış, Alman resmi makamlarının bu kararı beklenmedik mahiyette bulduklarını aktardıktan sonra şöyle devam etmiştir: “*Bütün dünya ve aynı zamanda Türkiye hakkında bir tehlike olduğuna inandığımız Nazilerin hatırı için müttefiklerimizle bozuşacak, Nazilerin kuvvetlenmesine hizmet mi edeceğiz?*”⁴⁹

Türkiye; 2 Ağustos 1944'te Almanya ile her türlü ekonomik ve siyasal ilişkilerini kesmesinin hemen ertesinde, hükümetin bu kararı tüm gazetelerin başmakalelerinde desteklenirken, yine; İngiltere ve ABD'nin isteği üzerine, 6 Ocak 1945 gece yarısından geçerli olmak üzere, 3 Ocak 1945 günü Japonya ile ekonomik ve siyasal ilişkilerini kesme kararını aldığı zaman, CHP'nin önde gelen gazeteci mebuslar, Müttefiklerden yana tutum alarak bu yönde yazılarına ağırlık vermeye başladılar. Tek Parti Hükümeti'nin görüşlerini basına yansıtmakla tanınan Falih Rıfkı Atay, 4 Ocak 1945 günlü makalesinde şöyle demektedir: “*Bugünkü insanlığın gerçek menfaatini, harbin demokrasiler zaferi ile mümkün olduğu kadar çabuk bitmesinde gören Türkiye için, bu uğurda, kudret ve imkânları içine giren herhangi bir yardıma koşmak, yalnız politikası gereklerinden değil, aynı zamanda ahlak borçlarındandır*”⁵⁰

Bir başka gazeteci mebus olan Asım Us ise 5 Ocak 1945 günlü yazısında; “*Harbin başladığı sıralarda İngiltere ve Fransa ile yaptığımız ittifak, İkinci Dünya Harbinin daha ilk gününde Müttefikler safına yaklaştırmış bulunuyordu. Türkiye, tarafsız bir siyaset güder gibi görünmüştür. Fakat harp ve sulh gayeleri bakımından Birleşmiş Milletler tarafında olduğunu hiçbir vakit*

⁴⁶ *Ulus, Akşam, Cumhuriyet*, 3 Şubat 1943.

⁴⁷ “Adana Mülakatı”, *İkdam*, 3 Şubat 1943.

⁴⁸ “Türk Amerikan Dostluğu”, *Tanin*, 7 Ocak 1943, s. 1.

⁴⁹ “Türkiye Avrupa'ya Dâhil midir Değil midir?”, *Tanin*, 5 Mayıs 1944, s.1-2.

⁵⁰ *Ulus*, 4 Ocak 1945, s. 1.

saklamamıştı.”⁵¹, derken Hüseyin Cahit Yalçın, 7 Ocak 1945 günü; “Türkiye, Almanya’ya karşı harbe girmek imkânını bulmamakla beraber Nazi davasına bir an için meyil göstermiş midir?” diye sorduktan sonra; “Amerika efkâr-ı umumiyesine bu hakikati izah imkânı bulunduğu zaman, Türk politikasını ve bu politikaların tamamen hür demokrasiler idealinin aynı olduğunu bıkmadan, usanmadan anlatmak iktiza eder.”⁵² demektedir.

23 Şubat 1945’te TBMM’de alınan karar doğrultusunda, Türkiye’nin Almanya ve Japonya’ya savaş açması üzerine, Avrupa basınında bu kararın San Fransisco Konferansı’na katılıp, kendine pay çıkarma olarak değerlendiren yazılar görülmekte ve Türkiye’nin geç kaldığı yönünde eleştirilerde bulunulmaktaydı. Avrupa’da Türkiye’ye karşı bir kamuoyunun oluşmasına karşı, hemen harekete geçen Türk basını, Türk siyasasını savunan yazıları yayınlamaya başlamıştı.

Necmettin Sadak 26 Şubat 1945 günlü makalesinde; “Türkiye geç kalmış olmakla beraber, diye söze başlayanlar var. Çok geç kaldı, işe yaramaz diyen kötü niyetliler de çıkacaktır.”⁵³ derken, Hüseyin Cahit Yalçın, Sadak’ın makalesini desteklercesine: “Biz demokrasi devletlerinin yanında mevki almakla hiçbir maddi ve şahsi çıkar peşinde koşmuş değiliz. Türkiye, başkan Roosevelt’in ve Başvekil Churchill’in müdafaa ettikleri prensiplerin fiile konulduğunu görmekten başka bir şey istemiyoruz. Biz Atlantik misakının bir kılavuz olmakla kalmayarak bir kanun kuvvetini kesbetmesi uğrunda demokrat milletlerin girişecekleri mücadelelerde daima beraber yürüyeceğiz ve bu uğurda her fedakârlığa katlanacağız”⁵⁴

Falih Rıfki Atay da 5 Mart 1945’te şunları yazmaktaydı: “Türkiye’nin eski ve yeni durumu hakkında tartışmalarda bulunmak hakkı olan veya olmayan memleketler basınında veya radyolarında ileri geri bir hayli fikirler ileri sürülmüştür ve sürülmektedir. En yanlış ve kötü niyetli tenkitçiler bile, Almanya’yı boğazlar ötesinde Türk politikasının Müttefiklere yardımının hayati olduğunu saklamaktadır. Müttefiklere karşı vazifemizi yapmışız. San Fransisco Konferansına gitmekle beklediğimiz mükâfat, barışçı ve hürriyetçi yeni bir dünyanın müjdelelerini almaktan ibarettir”⁵⁵

Artık savaş sonra ermiş ve dünya yeni bir döneme girmişti; Soğuk Savaş. Bu süreçte de artık hükümet ülke içinde komünist ideolojiye karşı mücadele etmeye başladı. Bu Sovyet ideolojisi ve Sovyet emperyalist ve yayılma isteğinin ideolojisi olması sebebiyle ülkede tepki görüyordu. Hükümet yanlısı gazeteci mebuslar, bu defa Sovyet ideolojisine karşı cephe almışlardı.

SSCB Mart 1945’te, Türk-Sovyet Dostluk ve Saldırmazlık Paktı’nı tek taraflı olarak feshedeceğini açıkladı. Moskova Antlaşması’nın İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra oluşacak yeni koşullara göre yeniden düzenlenmesini istiyordu. Savaş yıllarında, SSBC Boğazların yeterince güvenli olmadığını düşünüyor ve Boğazların güvenliğinin Türk-Sovyet ortak denetiminde olmasını istiyordu. Bu arada Sovyet basınında, SSCB’nin Türkiye’nin doğusundan toprak istediği haberleri yayınlanıyordu. Tan gazetesi, tüm bu gelişmelerden sonra Türkiye-Sovyet ilişkilerinin iyileşmesini ve geliştirilmesini savunan tek yayın organıydı⁵⁶. Bu politikasıyla Tan, öteki basın organlarının oklarını üzerine çekmişti.

Hüseyin Cahit Yalçın, Hakkı Tarık Us gibi gazeteci mebuslar aracılığı ile Tan’ı hedef alan yazılar yazılmaya başlandı. Tan gazetesi yazarlarının hain olarak suçlanması üzerine Zekeriya Sertel şu makaleyi kaleme almıştı: “Muhalefet bir suç gibi, hükümeti ve partiyi tenkit edenlere karşı verilen sıfat haindir. Bütün insanların kafalarını totaliter bir silindirden geçirip makine gibi işleten, idareci kuvvetin icraatını, prensiplerini, metotlarını tenkit edenleri hapishanelere götüren rejimin adına ‘faşizm’ derler. Bu rejimde her nevi tenkit, her nevi muhalefet hıyanettir.

⁵¹ *Vakit*, 5 Ocak 1945, s. 1.

⁵² *Tanin*, 7 Ocak 1945.

⁵³ *Akşam*, 26 Şubat 1945.

⁵⁴ *Tanin*, 26 Şubat 1945.

⁵⁵ “Beklediğimiz Mükâfat”, *Ulus*, 5 Mart 1945, s. 1.

⁵⁶ <http://sertelvakfi.org/tanolaylari.htm>.

Muvafakatin arması dalkavukluk, huluskarlık, Heil Hitlerdir. Demokrat bir rejimde muhalefet kayıtsız ve şartsız her ferdin, her topluluğun esas haklarına dâhildir. Yalnız partiyi ve hükümeti değil, kanunları, devlet makinesini ve prensiplerini dahi tenkit kanunlarla teyit edilen bir haktır. Bu muhalefette bir partinin diğer partiyi murakabesi olduğu kadar, iktidarı ele almak mücadelesi de vardır. Muayyen prensipleri müdafaa eden partiye karşı, diğer muayyen prensipleri müdafaa eden ve muhalefete geçen her parti memlekette kendi görüşüne göre daha uygun gördüğü prensiplerinin tatbik edilmesini ister. Bu iki veya daha fazla partiler arasındaki fikir, prensip, metod farklarıdır ki, bu partileri mücadeleye sevk eder. Bu gün dünyanın her tarafında partiler arasında yapılan seçim kavgaları, iktidarı ele alma mücadeleleridir. Bu, doğrudan doğruya açık, samimi, prensiplere dayanan muhalefettir. Bu bir suç değil, demokratik rejimin icaplarıdır. Hatta iktidarı elinde tutan ekseriyet partisine karşı, azlık partilerinin birleşmesi de bu partiyi devirip iktidarı ele almak içindir. Yoksa muhalefet bir partinin, ekseriyet partisinin karşısına geçip 'zatiâlinizi bazı kusurlarınızdan dolayı tenkit etmeme müsaade eder misiniz?' yollu nazikâne bir reveransla muhalefet etmek değildir"⁵⁷

Tüm bu gelişmelerden sonra, Hüseyin Cahit Yalçın, Tanin Gazetesinde, ilk sayfada "Kalkın Ey Ehli Vatan" başlıklı yazısında bir komünizm tehlikesi bulunduğunu ileri sürüyor, gençliği Tan Gazetesine hücumla çağırıyordu. Söz konusu yazıda Yalçın; "Bir vatan cephesine lüzum vardır" dedikten sonra şöyle devam etmişti: "*Bu memleket, asırlardan beri, şimalden gelen hücumlara eti, kanı, ruhu ve silahı ile karşı koydu. Milletın varlığı, bu ıstıraplar ve felaketler ile yoğrulmuştur. Bu defa, yine, anavatan topraklarından parçalar ve Türk istiklalinin hatimesini teşkil edecek surette Boğazlarda üsler isteniyor. Milli Şef şerefli insanlar gibi yaşayacak ve şerefli insanlar gibi öleceğiz derken, milletın kalbini okumuştur. Fakat düşman istilasını şimdi komünizm propagandası halinde içimize sızmağa başlamıştır. Yeni Dünya'nın ve Görüşlerin intişarı bu hususta tereddüde artık imkân bırakmamıştır. Vaziyet açıktır: Beşinci kol faaliyettedir ve hücumla geçmiştir. Hitler de göz koyduğu memleketlerde bozgunu bu suretle evvelden temin etmişti. Büyük vatansever Namık Kemalın sesi bugününün parolasıdır: Kalkın ey ehli vatan! Mücadele başlıyor. Ve başlamak lazımdır. Çünkü en azgın ve insafsız bir propagandanın Türk vatandaşlarının ruhuna her gün en yıkıcı, yeis verici, ümit kırıcı bir propaganda zehrini dökmesine müsaade edemeyiz. Bir vatan sahibi olmak, bu vatanın içinde hür ve müstakil yaşamak isteyen her Türk bu propagandaya karşı uğraşmaya, ona karşı propaganda yapmaya mecburdur"⁵⁸*

4 Aralık 1945 günü çok sayıda üniversite öğrencisi, önce İstanbul Üniversitesi, sonra da Tan gazetesinin önünde gazetenin yayın politikasını protesto eden bir gösteri yaptı. Göstericiler daha sonra gazete binasına saldırdılar. Saldırıda gazetenin yönetim bölümüyle matbaası tahrip edildi ve yağmalandı. Bu arada genellikle sol yayınlar satan ABC ve Berrak Kitapevleri de yağmalandı. Beyoğlu'na çıkan göstericiler burada da, sol eğilimli olarak bilinen Görüşler dergisiyle Yeni Dünya ve La Turquie gazetelerini tahrip ettiler. Tan Olayı; savaş döneminde basının halkı yönlendirmesi konusunda ne kadar önemli olduğunu göstermesinin yanında, hükümetin basını kullanarak muhalif kesimleri susturmasının da bir göstergesidir.

Soğuk Savaş dönemi başladıktan sonra artık Türkiye, SSCB ile arasındaki soğukluktan kaynaklı, ABD ile hareket etme gayretleri ve basının bu yönde tutum sergilemesi dönemi başlamıştır. Basın tarafından hükümetin ABD yanlısı politikası desteklenirken, SSCB ve politikaları eleştirilmiş, Sovyetler ve onun ideolojisine taraftar olanlar ise dışlanmıştır.

Sonuç

İkinci Dünya Savaşı, tarihin gördüğü en kanlı savaştır. 1939-1945 yılları arasında 6 yıl süren savaşta 65 milyonun⁵⁹ üzerinde insan hayatını kaybetmiştir. Dünya konjonktürünü etkileyen bu

⁵⁷ "Zatiâlinizi Tenkit Etmeme Müsaade Eder misiniz?", *Tan*, 11 Ekim 1945, s. 1.

⁵⁸ "Kalkın Ey Ehli Vatan!", *Tanin*, 3 Aralık 1945, s. 1-3.

⁵⁹ İncelenen kaynaklarda, İkinci Dünya Savaşı'nda hayatını kaybeden insan sayısı ile ilgili farklı rakamlar verilmektedir. Bu rakamlardan en azı 65 milyondur.

savaş, ülkelerin politikalarından, ideolojilerin etkilerine kadar pek çok konuda geniş bir etki bırakmıştır. Savaşın seyrettiği dönemde Türkiye, Jeopolitik konumu sebebiyle savaştan dolayı olarak etkilenen ülkelerden olmuştur. Bu konum, savaşan tarafların Türkiye'yi yanlarında savaşa sokmak için mücadelesine de sahne olmuştur. Türkiye, hem Mihver kuvvetlerinin, hem de Müttefiklerin baskılarına karşı, değişken bir politika izleyerek savaşın dışında kalabilmiştir.

Türkiye, bu tehlikeli süreçte izlediği politikaları uygularken, pek çok konuda kontrolü elinde tutmuştur. Bunlardan biri de basındır. Türkiye'nin denge politikası izlediği bu süreçte, Türkiye'nin dış politikasına muhalefet eden basına tahammül edilmemiştir. Bu süreçte basını kontrol etme yöntemlerinden biri de gazeteci mebuslar olmuştur.

Tarihte bir sürecin incelenmesinde de basının önemi büyüktür. Dönemin şartlarını ve politikalarını en iyi analiz edebileceğimiz kaynak basındır. İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin değişken politikasını da basından takip etmek olanaklıdır. Savaşın gidişatına göre değişen hükümet politikaları, direkt olarak basına da yansımıştır. Basın üzerinden politikaları ve bu politikaların uygulandığı zaman dilimini basından tespit etmek mümkündür.

Türkiye'nin savaşın gidişatına göre izlediği dış politika, basına da yansımış, gazeteci mebuslar hükümetin değişken politikasını desteklemişlerdir. Hükümet politikalarına muhalif olan basın unsurlarına da yine gazeteci mebuslar cevap vermiştir. İkinci Dünya Savaşı'nda, gazeteci mebuslar, çıkarılan kanunların da etkisiyle, hükümetin politikalarını desteklemişler, hükümet politikalarını kendi düşünceleri şeklinde ortaya koyarak, bu politikaları meşrulaştırmaya çalışmışlardır.

İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin savaşa göre şekillenen politikalarını dönemlere ayırmak mümkündür. Savaşın başlarında tarafsız bir tutum sergileyen Türkiye, her iki tarafa da yakın görünmeye çalışmıştır. Mihver üstünlüğü döneminde Almanlara yakın bir politika izlenmiş, bu politika gazeteci mebusların yazılarına da yansımıştır. Müttefiklerin üstünlüğü ele geçirmeye başlamasından sonra ise, yine gazeteci mebusların yazılarına yansıyan Müttefik yanlısı politikayı görmekteyiz. Bu süreçte dengede tutulması gereken bir konu da, Sovyet Rusya'nın politikaları olmuştur. Hükümet politikalarına yansıyan, bir süre serbest bırakılan Turancı kesime karşı tutumun değiştiğini görmekteyiz.

İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinin ardından, ortaya çıkan Soğuk Savaş sürecinde, yine basın hükümet politikalarına göre hareket etmiştir. Savaş sonrasında ideolojisini de kullanarak yayılmaya çalışan Sovyet Rusya'nın baskı ve isteklerine karşı durabilmek için, ABD yanlısı bir politika izlenirken, Sovyet Rusya ve onun ideolojisine karşı tavır alınmış, bu da basının tutumuna yansımıştır. SSCB ve ideolojisi kötülenirken, yeni müttefik ABD yanlısı tutum izlenmiştir.

Kaynakça

Sürelî Yayınlar

Akşam, 19 Temmuz 1940-5 Aralık 1940-28 Haziran 1941-17 Ocak 1943-3 Şubat 1943-26 Şubat 1945.

Cumhuriyet, 26 Temmuz 1940-30 Temmuz 1940-1 Ağustos 1940-20 Haziran 1941-28 Haziran 1941- 28 Haziran 1941-3 Şubat 1943.

Haber, 25 Haziran 1941.

İkdam, 19 Nisan 1942-22 Haziran 1941-3 Şubat 1943.

Tasvir-i Efkâr, 3 Şubat 1943.

Tanin, 7 Ocak 1943-5 Mayıs 1944-7 Ocak 1945-26 Şubat 1945- 3 Aralık 1945.

3 Şubat 1943- 4 Ocak 1945-5 Mart 1945.

Tan; 25 Nisan 1940-11 Ekim 1945.

Ulus; 25 Nisan 1940-11 Ağustos 1940-20 Haziran 1941- 23 Haziran 1941- 18 Haziran 1942-17 Ocak 1943.

Yeni Sabah, 21 Temmuz 1941-8 Temmuz 1940-1 Ağustos 1940-31 Temmuz 1940-3 Şubat 1943.

Vakit, 19 Temmuz 1943-23 Ekim 1939-22 Ocak 1943-3 Şubat 1943-5 Şubat 1943-5 Ocak 1945.

Vatan, 23 Haziran 1941-28 Haziran 1941.

Kitap ve Makaleler

BANGUOĞLU, Tahsin, “Milli Şef Dönemi Hatıraları”, *Tercüman*, 17 Mayıs 1986.

ÇAVDAR, Tevfik, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1839-1950)*, İmge Yay., Ankara-2004.

DERİNGİL, Selim, *Denge Oyunu İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Dış Politikası*, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul-2003.

GEVGİLİ, Ali, “Türkiye Basını”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C. 1, İletişim Yay., İstanbul-1982.

GÜVENİR, Murat, *2. Dünya Savaşı'nda Türk Basını*, Gazeteciler Cemiyeti Yay., İstanbul-1991.

KOÇAK, Cemil, “İkinci Dünya Savaşı ve Türk Basını”, *Tarih ve Toplum Dergisi*, S. 35, Kasım-1986.

Matbuat Kanunu, *Resmi Gazete*, Basın ve Yayınla İlgili Bölüm, 8 Ağustos 1931

SEYDİ, Süleyman, “1939-1945 Dönemi İç ve Dış Politika”, *Osmanlı'dan İkininli Yıllara Türkiye'nin Politik Tarihi*, (Editörler: Âdem Çaylak vd.) Savaş Yayınevi, Ankara-2012.

TOPUZ, Hıfzı, *Türk Basın Tarihi*, Remzi Yay., İstanbul-2003.

TUNÇAY, Mete, *Türkiye Cumhuriyetinde Tek-Parti Yönetimi'nin Kurulması (1923-1931)*, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul-1999.

<http://sertelvakfi.org/tanolaylari.htm>.

